

Adviezen voor aangaan van gesprek

Hieronder staan verschillende adviezen om het gesprek aan te gaan met leerlingen.

Lange adem

Het is een proces van lange adem. Je kunt opvattingen niet op één dag of met één activiteit beïnvloeden. Het betekent dat je op structurele basis (wekelijks en gedurende een lange periode – misschien wel meerdere jaren) met leerlingen over maatschappelijke vraagstukken spreekt en met hen maatschappelijke en politieke vraagstukken analyseert. De gedachte is vooral dat u ze analytisch gereedschap aanbiedt om de complexiteit van vraagstukken te analyseren. Met die middelen kunt u ze mogelijk aanzetten om hun radicale of extreme opvattingen te heroverwegen. Laat u daarbij niet afschrikken door ongenueanceerde of harde opmerkingen van leerlingen. Vertrouw op hun ontwikkeling en redelijkheid.

Onderling vertrouwen als basis

Het hebben van een goede band met leerlingen wordt veelal als voorwaarde gezien voor het voeren van gesprekken over controversiële onderwerpen en opvattingen. Je moet de leerlingen kennen, zij moeten u kennen en vertrouwen. Dat kan moeilijk zijn bij sommige leerlingen, vooral als zij zich onprettig opstellen. Toch is het belangrijk dat leerlingen zich gezien weten en als mens geaccepteerd voelen.

Normatief kader maar ook neutraal en open

Maak ook duidelijk dat discriminatie, het wegzetten van groepen niet geaccepteerd wordt. U bent als school ook een publiek instituut dat democratische waarden moet uitdragen. Dit is balanceerkunst, want je wilt tegelijkertijd wel met de leerlingen in gesprek blijven. Verbieden van opvattingen is dus ook weer niet wat je wilt. Bedenk als school goed wat wel en niet geaccepteerd wordt.

Waarom zeggen zij dat?

Het achterhalen van een persoonlijke oorzaak van deze opvattingen kan erg behulpzaam zijn. Is het pubergedrag, komt het voort uit maatschappelijke betrokkenheid (bijvoorbeeld betrokkenheid bij Palestina en koppelen ze daar stereotyperingen en negatieve generalisaties aan) of is het meeloopgedrag? Ga met ze in gesprek en probeer te achterhalen wat de oorzaak is.

Neem leerlingen serieus in hun opvattingen

Leerlingen moeten leren dat zij argumenten moeten gebruiken en naar anderen moeten luisteren. Dit leren zij alleen als zij ook het gevoel krijgen dat zij zelf gehoord worden. Het is lastig om een leerling serieus te nemen als deze zegt dat de Holocaust een leugen is, dat 9/11 een actie van de Mossad of de regering-Bush was of dat er een systeem achter migratiestromen zit ('omvolking').

Tegelijkertijd laten studies over complotdenkers zien dat het heus niet alleen maar lunatics zijn, maar dat er ook serieuze punten in hun denken zitten (79). Neem dus ook de tijd om in gesprek te gaan over de opvattingen en bekijk samen wat het betekent als zij gelijk zouden hebben.

Multiperspectiviteit en dialogische werkvormen

Laat leerlingen met elkaar erover spreken en laat zien dat er verschillende opvattingen zijn. Multiperspectiviteit laat zien dat niet alleen hun opvatting bestaat. Ga daarbij niet uit van werkvormen die polariserend werken (zoals klassikale discussies) maar laat leerlingen juist ook samen perspectieven onderzoeken, laat ze zich inleven in perspectieven die anders zijn dan die van hen.

Maak het concreet

Discussiëren over joden, moslims, Arabieren, vluchtelingen, Nederlanders of anderen in algemene termen heeft lang niet altijd zin. Werk juist met concrete voorbeelden. Ga samen inventariseren welke groepen mensen migreren, bekijk documentaires of ga naar een azc en ga vervolgens het gesprek aan. Kijk of er in de klas materiaal gebruikt kan worden van de Anne Frank Stichting, het NIOD of de Stichting Vluchteling. Het kan helpen om mensen achter nummers te zien en daarmee consequenties van hun opvattingen zichtbaar te maken.

Gebruiken andere voorbeelden

Soms zitten leerlingen zo vast in hun eigen, radicale opvattingen over een bepaald thema, dat het niet altijd zin heeft om daarover in debat te gaan. Je zou leerlingen wel iets kunnen leren over de problematische aspecten van hun uitingen, door de onderliggende mechanismen in een andere context te verwerken. Wanneer leerlingen bijvoorbeeld discriminerende opvattingen hebben ten opzichte van een bepaalde groep, dan zou je met leerlingen naar situaties kunnen kijken waarin gediscrimineerd wordt en hen de akelige consequenties daarvan kunnen laten zien. De achterliggende gedachte moet er dan niet al te dik bovenop liggen.

Overeenkomsten in plaats van verschillen

Mensen, culturen, religies en landen lijken misschien wel meer op elkaar dan dat zij van elkaar verschillen. En misschien zijn de verschillen binnen bijvoorbeeld religies wel groter dan de verschillen tussen religies. Door de overeenkomsten te benadrukken leren leerlingen wellicht dat achter een bepaalde (opgelegde) identiteit een mens schuil gaat met opvattingen die vergelijkbaar zijn met die van henzelf.

Leren dat er verschillen bestaan

Hoewel er veel overeenkomsten bestaan tussen mensen, groepen en culturen, zijn er ook veel verschillen – ook binnen groepen en culturen. Leerlingen zijn zich daar lang niet altijd van bewust. Mensen denken vaak dat een overgrote meerderheid van hun (nationale) gemeenschap net zo denkt als zij doen, terwijl dat helemaal niet zo hoeft te zijn en vaak ook niet zo is (80). Om goed te begrijpen hoe samenlevingen in elkaar steken, is het dus belangrijk om inzicht te krijgen in de pluriformiteit van samenlevingen. Zelfs binnen schoolklassen bestaan vaak meer perspectieven dan je zou verwachten.

Voer gesprek klassikaal maar ook individueel

Zoals beschreven is het belangrijk en effectief om in de klas met leerlingen over controversiële onderwerpen te spreken. Maar soms merk je dat dit met bepaalde leerlingen moeilijk gaat. Zij uiten zich extreem, maken het klassikale gesprek onmogelijk, kapen het gesprek of uiten zich juist helemaal niet in de klas terwijl zij dat in andere gevallen wel doen.

In zulke gevallen is het zinnig om de tijd te nemen om met deze leerlingen een-op-een te praten over deze onderwerpen. Doe dat niet in bestraffende zin, maar vanuit oprechte interesse. Een leerling wil zich ook serieus genomen voelen. Doe dat ook niet alleen in formele settings (in een lokaal, tegenover elkaar) maar ook in de pauze, op de gang, tijdens een potje basketbal of wanneer je samen ergens naar op weg bent.

Spreek erover met het team

Zijn er collega's die oplossingen zien voor de problematiek die andere collega's ervaren? Zijn er anderen die kunnen helpen bij het bedenken van een goede aanpak? Zijn er algemene uitgangspunten die de school of deelteams zouden kunnen formuleren?

Opvattingen binnen het team

Niet alleen leerlingen kunnen opvattingen hebben die als heftig ervaren kunnen worden, dat geldt natuurlijk ook voor docenten. Met enige regelmaat horen wij verhalen over leraren die op hun school tegen collega's of leerlingen vertellen dat zij problemen hebben met bijvoorbeeld homoseksualiteit, moslims als gevaar voor de Nederlandse cultuur en democratie zien of die jongens en meisjes niet gelijkwaardig willen behandelen. Lang niet altijd weten de scholen en docenten wat ze dan met zo'n collega aan moeten. Veelal is er op zo'n school geen gesprek over hun pedagogische en burgerschapsvisie en hoe zij kijken naar de waardenontwikkeling van leerlingen.

Dat er onder docenten geen gedeelde visie is en een gedeelde opvatting ontbreekt over wat zij acceptabele uitingen van collega's vinden, kan ook als problematisch worden gezien wanneer geprobeerd wordt leerlingen met radicale of extreme ideeën bij te sturen. Want waar sta je als school als je bijvoorbeeld homohaar, antisemitisme of moslimhaat probeert tegen te gaan en sommige docenten aangeven (ook tegenover leerlingen) die opvattingen te delen?

Betrek experts

Als u er niet uitkomt, kan het heel zinnig zijn om experts te benaderen. Er zijn allerlei organisaties die veel expertise hebben rondom het voeren van gesprekken met leerlingen over controversiële onderwerpen, zoals de Anne Frank Stichting of de Stichting School & Veiligheid. Durf deze organisaties te benaderen en kijk met elkaar welke aanpak het meest gewenst is (zie ook hoofdstuk 11).

Noten

(79) Harambam, J. (2017), *The Truth Is Out There*: *Conspiracy culture in an age of epistemic instability*. Academisch proefschrift. Erasmus Universiteit. Zie ook: 'Feiten werken niet bij complotdenkers', Trouw, 5 maart 2017 of 'Complotdenkers zijn normaler dan je denkt', De Correspondent, 8 mei 2018.

(80) Tiemeijer, W.L. (2010), 't Is maar wat je democratie noemt...', in Huub Dijkstra, Paul den Hoed, Jan Willem Holtslag en Steven Schouten (red.). *Het gezicht van de publieke zaak. Openbaar bestuur onder ogen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.